

Коришкова Тетяна Василівна,

викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор філософії;

Пяковський Вадим Валерійович,

професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО- ОБЧИСЛОВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ

Поняття потерпілого міститься у ч. 1 ст. 49 КПК України: «Потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду» [1].

Зважаючи на специфіку розглядуваного виду шахрайства, доречно зазначити, що потерпілим від нього може бути будь-яка особа: громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, що постійно проживає на території України, та повинен мати повну цивільну дієздатність.

У контексті дослідження особи потерпілого від шахрайства представляється слушним встановлення відношення самого потерпілого до факту обману відносно нього або його ставлення до того, що в результаті висловлення власної довіри до певної особи (осіб) він був ошуканий [2].

Специфіка предмета шахрайства обумовлена закономірним зв'язком з особою потерпілого. У багатьох випадках при вчиненні шахрайства, особливо під час його підготовки, правопорушник, оцінюючи реальну ситуацію, в якій йому доведеться діяти або в якій він уже діє, не може не враховувати вік, стать, фізичну силу, інтелектуальні можливості та інші індивідуальні якості потерпілого. Зв'язок «правопорушник – потерпілий» виникає як наслідок розвитку злочинної події та дій особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і її взаємодії з потерпілим. Акт протиправного посягання перетворює наявний до цього зв'язок згаданих осіб (який мав особистий, побутовий або інший характер) у зв'язок кримінальний. У разі якщо правопорушник і потерпілий до посягання не зустрічалися, не були знайомі, в основі розвитку зв'язку лежить лише факт учинення кримінального правопорушення [3, с. 78].

Поведінка потерпілого може виявлятися у різних проявах: від повної віктимності, уразливості до впливу шахрая, нейтрального ставлення до останнього або активної протидії йому. Саме тому, що

часто потерпілі самі провокують вчинення відносно них обманних дій, і відбувається подія кримінального правопорушення [2, с. 76].

Віктимність поведінки потерпілих виражена не лише у довірливості до інших людей чи у наявності негативних соціальних характеристик. Іноді самі власники майна створюють всі підстави для вчинення стосовно них шахрайства, наприклад, купують певне майно за значно заниженими цінами, не звертають уваги на інформацію про власника повідомлення (наявність установчих даних, телефону), користуються під час купівлі підозрілими сайтами і т. ін. [4].

Постраждати від шахрайства може практично кожен. Але існують певні характерні соціально-психологічні властивості особистості або їх комплекси, які можуть спричиняти віктимізацію особи стосовно шахрайства. Деякі дослідники, зокрема, зазначають, що підвищена віктимність у зв'язку з психологічними особливостями здебільшого притаманна саме потерпілим від шахрайства [5, с. 135].

Природа вчинення шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки передбачає тривалий вербальний або конклюдентний контакт. Результатом такого контакту є введення потерпілого в оману або маніпулювання його довірою. Тому вивчення зв'язку «потерпілий – правопорушник» необхідне для побудови повної криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, обрання тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій [4].

Залежно від наявності й впливу різних відносин, що існували або утворилися між правопорушником і потерпілим до вчинення кримінального правопорушення, проводиться розділення зв'язку за обставинами його утворення. Зв'язок за обставинами його утворення є залежним від наявності й впливу різних соціальних відносин, що існували або утворилися між правопорушником і потерпілим до або в момент вчинення кримінального правопорушення, і характеру їх розвитку. За обставинами утворення зв'язок буває такий, що:

1) розвинувся в результаті певних взаємин, які існували між правопорушником і його жертвою до вчинення кримінального правопорушення;

2) виник у результаті гостроконфліктної ситуації безпосередньо до або в момент вчинення кримінального правопорушення;

3) виник за відсутності якихось конфліктних взаємин між жертвою і злочинцем до вчинення кримінального правопорушення.

Взаємини між майбутнім правопорушником і майбутнім потерпілим за своїм характером можуть бути різними: від хороших (близьких, інтимних, дружніх, приятельських) або таких, що мають байдужний, нейтральний характер, до неприязних, відверто ворожих [6, с. 83–85].

Ураховуючи, що особистість жертви шахрайства становить інтерес, насамперед, з точки зору її віктимного потенціалу стосовно

цього кримінального правопорушення, в її соціально-психологічному дослідженні, окрім вже названих, можна визначити певні додаткові орієнтири. Це, зокрема, соціальнопсихологічні чинники зниження критичності, обачності особи. Саме необачна поведінка властива переважній більшості жертв шахрайства. При цьому необачність потрібно розглядати не лише як сутнісну (сталу) властивість особистості, але і як одну з ознак поведінки у конкретній ситуації, яка залежить, з одного боку, від соціального досвіду особи, її поінформованості, звичок, інших особистісних властивостей, а з іншого – від впливу елементів зовнішнього середовища, у якому потенційна жертва опиняється у конкретний момент часу [7, с. 164–169].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 37. Ст. 1370.
2. Головкін С. В. Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Харків, 2008. 216 с.
3. Ковальчук О. В. Методика розслідування шахрайства, пов'язаного з діяльністю кредитної спілки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів, 2020. 236 с.
4. Головкін С. В. Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Харків, 2008. 18 с.
5. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / Моїсєєв Є. М., Джу́жа О. М., Васи́левич В. В. та ін. Київ: Атіка, 2006. 352 с.
6. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах: монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2010. 168 с.
7. Попов К. Л. Соціально-психологічні орієнтири у віктимологічному дослідженні жертви шахрайства. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юрид. вісник «Повітряне і космічне право»: зб. наук. пр. Київ: НАУ, 2015. № 1 (34). С. 164–169.